

Myśl lingwistyczna przed de Saussure'm

Anna Kozłowska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

- 1 Starożytność
- 2 Epoka nowożytna
- 3 Wiek XIX – wiek językoznawstwa materiałowego i historycznego
  - Pierwszy okres językoznawstwa porównawczego
  - Drugi okres językoznawstwa porównawczego – szkoła młodogramatyków
- 4 Prekursorzy myśli de Saussure'a

Indie, połowa I tysiąclecia p. n. e.

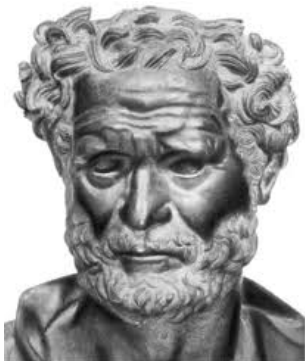
Studia nad sanskrytem i potrzeba ustalenia poprawności świętych tekstów hinduizmu. Wokabularze sanskryckie. Opis artykulacji i klasyfikacja głosek.

PĀṆINI (IV w. p. n. e) – pierwsza gramatyka opisowo-normatywna, synteza badań empirycznych: blisko 4000 reguł, dotyczących głównie analizy morfologicznej.

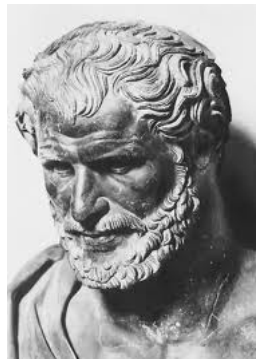
Teoretyczna refleksja nad językiem w Indiach

Odróżnienie *varna-sphota* – 'litero-dźwięku', najmniejszego elementu formy dźwiękowej, pozbawionego własnego znaczenia, ale dystynktywnego, oraz *dhvani*, czyli 'dźwięku mowy'.

Starożytna Grecja – filozoficzna refleksja nad językiem. Problem stosunku wyrazów do rzeczy

HERAKLIT Z EFEZU:
teoria „naturalna”

DEMOKRYT Z ABDERY:
teoria „konwencjonalna”

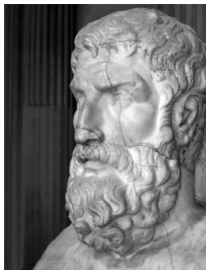
„Kratylos” Platona – pierwszy europejski traktat językoznawczy

Konfrontacja teorii „konwencjonalnej” i „naturalnej”.

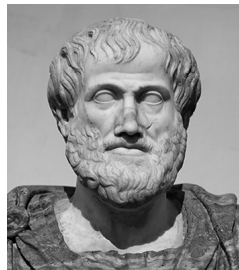
„Zadowolmy się takim stwierdzeniem, że nie z nazw, lecz raczej poprzez rzeczy same należy poznawać i poszukiwać rzeczy.”

„Nazwa *anthropos* bowiem znaczy, że w przeciwieństwie do innych zwierząt, które widzą, lecz nie obserwują ani nie porównują (*analogidzetai*), ani nie rozpatrują, *antropos* zaś, czyli człowiek, skoro coś dostrzegł, to znaczy *opope*, to zarówno *anathrei* (rozpatruje), jak i wnioskuje, czyli *logidzetai*, z tego, co zobaczył. Słusznie więc jako jedyny ze zwierząt człowiek został nazwany *anthropos*, jako *anathron ha opope* (rozpatrujący to, co zobaczył).”

Próby rozstrzygnięcia sporu „naturalistów” i „konwencjonalistów”

EPIKUR Z SAMOS:
dwa okresy w rozwoju języka:
pierwszy naturalny, drugi –
konwencjonalny.

ARYSTOTELES:
ludzkie myślenie jako element
pośredniczący między światem
a językiem.

Starożytna Grecja – obserwacje materiałowe

1. SOFIŚCI, RETORZY i STOICY: odróżnianie nomen i verbum, rodzajów gramatycznych, rodzajów mowy (prośby, pytania, oznajmienia, rozkazu); klasyfikacja głosek oparta na kryterium akustycznym; normatywna stylistyka; etymologia.
2. DEMOKRYT, PLATON i ARYSTOTELES: problem budowy wyrazów, które składają się z niepodzielnych, tworzących pewien system jednostek dźwiękowych ($\sigma\tau\omicron\iota\chi\epsilon\acute{\iota}\alpha$).
3. ARYSTOTELES: morfologia podporządkowana składni logicznej; kategorie logiczne mające odbicie w języku (byt, ilość, jakość, stosunek, miejsce, czas, czynność, stan itp.).

Epoka hellenistyczna – spór analogistów aleksandryjskich ze stoickimi anomalistami

ANALOGIŚCI: językiem rządzi regularność; język to system stosunków proporcjonalnych.

ANOMALIŚCI: językiem włada dowolność.

Spór anomalistów z analogistami doprowadził do ustalenia typów odmian i wskazania wyjątków, co dało początek gramatykom.

Pierwsza grecka gramatyka – *Τέχνη γραμματική* DIONIZJUSZA TRAKA (ok. 100 p. n. e.).

Główne idee i kierunki średniowiecznej refleksji nad językiem

1. Bizantyjska szkoła filologiczna.
2. Spór o uniwersalia: REALIŚCI i NOMINALIŚCI.
3. Poglądy na temat pochodzenia języków od hebrajskiego.

Pierwsze opisy gramatyki języków nowożytnych

PIOTR STATORIUS-STOJEŃSKI – *Polonicae grammatices institutio*
(1568 r.)

JAKUB PARKOSZOWIC – traktat o polskiej ortografii (ok. 1440 r.)

Gramatyka Port-Royal – początki językoznawstwa porównawczego

ANTOINE ARNAULD,
DOM CLAUDE
LANCELOT,
*Grammaire générale et
raisonnée* (Paris 1660)

- zestawienie podobieństw między francuskim i łaciną, rzadziej greckim i hebrajskim
- uogólnianie zjawisk zaobserwowanych w kilku językach na inne
- racjonalna interpretacja zjawisk językowych i ich przyczyn
- traktowanie języka jako narzędzia myślenia; jego związek z logiką

Gottfried W. Leibniz i koncepcja uniwersaliów

Tabulae definitionum

- „*ens* – byt – rzecz, coś, co można wyraźnie pojąć”
- „*lingua* – język – jest to ciało miękkie, umięśnione, podłużne, które poruszając się, zginając i uderzając, obraca w ustach pokarm i służy do wytwarzania dźwięku”
- „*vas* – naczynie – jest to [przedmiot] z otworem u góry na rozlewające się lub rozsypujące [produkty]. Może on więc mieścić w sobie wszystko, co płynne i suche, rozdrobnione.”
- „*amare* – kochać – jest to znajdować się w stanie odczuwania przyjemności z czyjegoś szczęścia lub – jeśli mówimy, że kocha się to, co bezrozumne (irrationalia) – z doskonałości tegoż”

Lingwistyczne studia Wilhelma von Humboldta (1767-1835)

1. Badania nad typologią języków.

2. Pisma lingwistyczne: *O języku kawi na wyspie Jawie* (wstęp *Rozmaitość języków a rozwój umysłowy ludzkości*).

Główne tezy Humboldta

1. Pojęcie WEWNĘTRZNEJ FORMY JĘZYKA, przejawiającej się przede wszystkim w kategoriach gramatycznych i leksykalnych.

„Faktycznie jest ona [wewnętrzna forma języka] raczej całkowicie indywidualnym popędem, za pomocą którego naród nadaje myślom i odczuciom wartość językową”.

2. Język jako *energeia*, a nie *ergon*.

„Język, uchwycony w swej prawdziwej istocie, jest czymś wciąż i w każdej chwili przemijającym. [...] On sam nie jest dziełem (*ergon*), lecz działaniem (*energeia*). Jego prawdziwa definicja może być zatem tylko genetyczna. Jest on mianowicie wiecznie powtarzającą się pracą umysłu nad tym, by dźwięk artykułowany uczynić zdolnym do wyrażenia myśli.”

Główne tezy Humboldta cd.

3. Język jako wyraz ducha narodu.

„Język to twórczy organ myśli.”

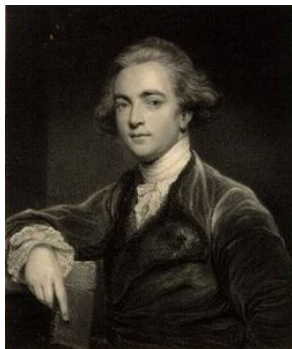
„[. . .] budowa języków jest w gatunku ludzkim dlatego i o tyle różna, że i o ile jest różna swoistość umysłowa samych narodów.”

„[. . .] w każdym języku zawiera się swoisty sposób widzenia świata.”

„[. . .] język [. . .] jest zawsze duchowym tchnieniem indywidualnego życia narodowego.”

Dokonania pierwszego okresu językoznawstwa porównawczego (do 1870 roku)

WILLIAM JONES

Dostrzeżenie podobieństwa między sanskrytem, greką i łaciną oraz koncepcja PRAJĘZYKA i RODZINY INDOEUROPEJSKIEJ.

Dokonania pierwszego okresu językoznawstwa porównawczego (do 1870 roku) cd.

FRANZ BOPP

O systemie koniugacyjnym sanskrytu w porównaniu z systemem greckim, łacińskim, perskim i germańskim (1816) – pierwsza indoeuropejska gramatyka porównawcza; zastosowanie METODY HISTORYCZNO-PORÓWNAWCZEJ.

Dokonania pierwszego okresu językoznawstwa porównawczego (do 1870 roku) cd.

JAKUB GRIMM

Deutsche Grammatik (1822) – pierwsza niemiecka gramatyka historyczna, a zarazem gramatyka porównawcza języków germańskich; „prawo Grimma” dotyczące tzw. przesuwki konsonantycznej.

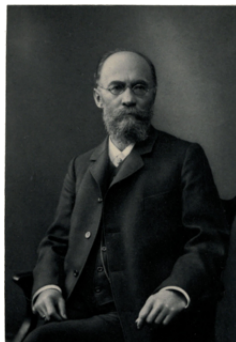
Lipska szkoła młodogramatyków (1870-1914) – najwybitniejsi przedstawiciele

HERMANN PAUL

AUGUST LESKIEN

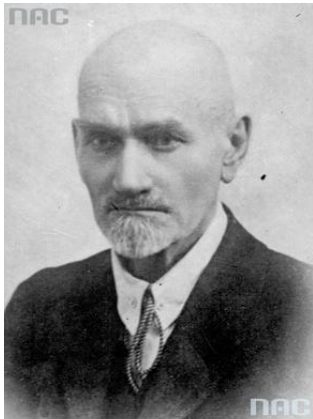

FRIEDRICH
BRUGMANN

Poglądy młodogramatyków

1. **HISTORYCYZM** – akcentowanie procesów przemian i ich przyczyn, tzn.:
  - działania praw, przede wszystkim PRAW GŁOSOWYCH,
  - analogii,
  - zapożyczeń.
2. **PSYCHOLOGIZM**: jednostka (a dokładnie jej podświadomość) jako nosiciel języka.
3. **ASYSTEMOWOŚĆ**: asocjacyjne powiązanie form językowych.
4. Pozytywistyczny **MINIMALIZM POZNAWCZY** i ograniczenie do analizy faktów; niechęć do wartościowania i uogólnień.

Kazańska szkoła lingwistyczna (1875–1883)

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-11-42

JAN BADOUIN DE COURTENAY

MIKOŁAJ KRUSZEWSKI

Kazańska szkoła lingwistyczna – poglądy

1. Dwa aspekty języka – statyczny i dynamiczny, ewolucyjny.
2. Odróżnienie JĘZYKA i MÓWIENIA.
3. Pojęcie FONEMU – inwariantnego jądra głóski.

Dziękuję za uwagę :)

Temat następnego wykładu:
GŁÓWNE TEZY FERDINANDA DE SAUSSURE'A.
Zapraszam!